

Over de gevolgen van het openen van gierzwaluwnestkasten

Marjos Mourmans-Leinders

'Van de Gierzwaluwen die op de nestplaats worden verstoord, keert 50% niet meer terug op het nest', zo waarschuwde gastspreker Erich Kaiser de verzamelde gierzwaluwbeschermers uit Nederland en België tijdens zijn voordracht op 24 juni 2000 te Amersfoort.

Helaas is verzuimd om dit niet onbelangrijke feit te vermelden in het verslag van die lezing (Remmen 2000^a). Dat is zeer te betreuren, vooral ook omdat Remmen in die zelfde Apus (Remmen 2000^b) een oproep doet aan de lezers om ook voor het nestkaartproject van Sovon gegevens te gaan vergaren over Gierzwaluwen, door nestkasten te openen.

Erich Kaiser

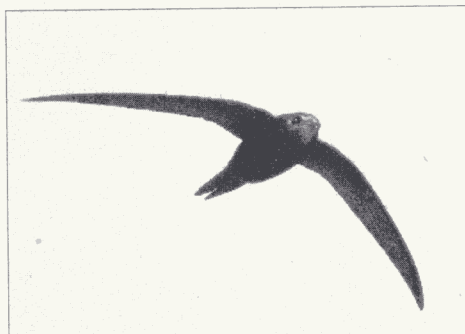
Kaiser, Kronberg (Duitsland) heeft in zijn huis een inkiijkpost met daarin zeventien bezette nestboxen waarin hij al vanaf 1966 onderzoek verricht. Kaiser vertelde dat hij nooit broedvogels op de nesten zal verstoren voor zijn, overigens zeer belangrijke en vernieuwende, onderzoek.

Bij inkiijkposten zijn binnen in een gebouw nestboxen ingericht die zijn voorzien van een glazen wand, zodat de Gierzwaluwen 24 uur per dag kunnen worden geobserveerd zonder hen te verstoren.

Die glazen wand maakt het voor Kaiser (1997) mogelijk om zorgvuldig het moment voor het onderzoek te bepalen. Het enige moment dat hij het verantwoord acht om een broedvogel uit een nestbox te nemen, is tijdens een gevecht met een indringer. Vechtende Gierzwaluwen houden hun ogen stijf gesloten om beschadigingen door de scherpe klauwtjes van de tegenstander te voorkomen. Daardoor en door de felheid waarmee ze vechten, zijn Gierzwaluwen zich er niet direct van bewust dat ze worden vastgepakt. Kaiser neemt dan de vogels onmiddellijk mee naar een andere ruimte en voert daar de controle uit. Hierna laat hij ze wegvliegen via een raam op de tweede verdieping van zijn huis zodat de vogels geen verband leggen tussen de verstoring en de nestplaats.

David Lack

David Lack, ornitholoog aan de universiteit van Oxford (Engeland) beheerde jarenlang de gierzwaluwkolonie die nestelt in de toren van het University Museum of Science te Oxford. In die toren is een inkiijkpost ingericht met veertig nestboxen voorzien van glaswanden. De informatie die hij daar vergaarde, leidde in 1956 tot de verschijning van een der belangrijkste monografieën over Gierzwaluwen: 'Swifts in a Tower'. Lack (1973) beschrijft daarin hoe de onderzoekers aanvankelijk waren verrast door de tamheid van de meeste broedvogels die zich zonder een zweem van angst lieten oppakken uit het nest. Waarschijnlijk, zo dacht men, aldus Lack, omdat ze onder natuurlijke omstandigheden nooit werden benaderd door vijanden via de achterzijde van het nest, hadden ze daartegen geen verweer. Op het verkeerde been gezet door deze ogenschijnlijke tamheid, besloot men om de vogels te gaan ringen. Toen bleek echter dat een deel van de broedvogels, die nu door het ringnummer herkenbaar waren als individu, het nest in de steek lieten. Men besloot dat men de broedvogels beter niet meer kon verstoren op het

De Vogelwet stelt onomwonden dat verontrusten van Gierzwaluwen verboden is.

Foto: Hans Schouten.

nest en ook nu nog worden broedvogels in de toren niet geringd.

Lees in dit verband ook over de ontmoeting tussen Lack en Kaiser (Kaiser 1997).

Gérard Gory

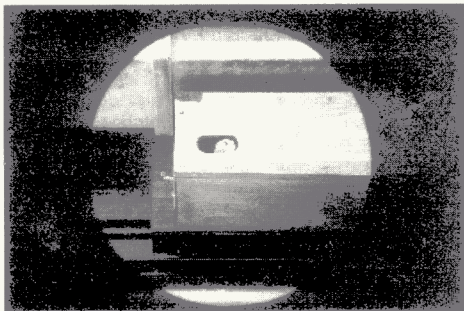
Bij mijn bezoek aan de gierzwaluwkolonie in het Musée d'Histoire Naturelle de Nîmes, Frankrijk in 1995, was een van het eerste dat Gérard Gory tegen mij zei, een waarschuwing voor het gevaar van het verstoren van de broedvogels op het nest. Hij gaf mij zijn artikel:

'Evaluation des effets du baguage sur une population nicheuse de Martinet noir (*Apus apus* L.)', Evaluatie van de gevolgen van het ringen op een broedkolonie Gierzwaluwen (*Apus apus* L.).

In dit artikel (Gory 1991) beschrijft hij hoe de broedvogels van zijn kolonie na verstoring door ringen op de nestplaats, dagen, weken en zelfs jarenlang de nesten niet meer bezoeken. Het grootste gevaar is volgens Gory, dat in de periode na de verstoring het weer zal omslaan. De angstige broedvogels zullen geen beschutting voor het slechte weer durven zoeken in hun vertrouwde nesten en noodgedwongen samen met de niet-broeders uitwijken naar streken met beter weer en dus hun jongen in de steek laten.

Emiel Weitnauer

Emiel Weitnauer, Oltingen (Zwitserland), nestor van de gierzwaluwbescherming, schrijver van talloze publicaties en bedenker van de inkiijkposten, beschrijft in zijn boek 'Mein Vogel' (1994) hoe een verstoord broedvogel krijsend het nest verlaat en even later met zo'n twintig Gierzwaluwen terug-

Jonge Gierzwaluw voor invliegopening.
Foto: E. Kriele.

Gierzwaluw verlaat nestkast, Oeffelt 1998.
Foto: L. Wientjes.

Jonge Gierzwaluwen in nestbox in inkijkpost, Groede.
Foto: G. Praag.

keert, die urenlang, midden op de dag, luid schreeuwend langs de nestkast blijven vliegen. De verstoring blijft dus niet beperkt tot die ene vogel maar de hele kolonie raakt verontrust.

Waarschuwing

Deze vier belangrijkste gierzwaluwonderzoekers van de laatste zeventig jaar, die ieder meer dan dertig jaar ervaring hebben en konden beschikken over informatie uit grote aantallen nesten en langlopend onderzoek, waarschuwen allen voor de risico's van het verstoren van de broedvogels op de nestplaats.

Geen Nederlandse gegevens

Hoewel van de broedbiologie en broedsucces van de Gierzwaluw waarschijnlijk meer bekend is dan van de meeste andere vogelsoorten, is vrijwel niets daarvan afkomstig uit Nederland. In Nederland ontbraken tot voor kort de inkijkpos-

ten, dus gegevens over in Nederland broedende Gierzwaluwen zijn schaars.

Maar gezien de ligging van Nederland halverwege Oxford en Kronberg, zullen de gegevens over broedsucces en -biologie ook wel ongeveer in het midden liggen. En daarmee kunnen wij in de dagelijkse praktijk van de gierzwaluwbescherming, goed uit de voeten.

Voor Sovon, die gegevens van in Nederland broedende vogelsoorten registreert, is dat echter niet voldoende.

Een aantal personen uit het bestuur van de Stichting Gierzwaluwenwerkgroep - Nederland, want er was geen meerderheid voor dit plan, heeft besloten om in Nederland gegevens te verzamelen door middel van het openen van nestkasten (Westendorp 2000^a). Om schade door verstoring te beperken, zouden ongeveer tien mensen deelnemen in 2000 die allen zouden beschikken over ervaring. Als dat goed zou gaan, zal het aantal deelnemers worden uitgebreid, vandaar een oproep om mee te gaan doen (Remmen 2000^b). Er komt een handleiding met adviezen. En dan, zo schrijft Westendorp (2000^b) mits goed uitgevoerd, is de kans op verstoring door nestkastcontrole te verwaarlozen. Dat klinkt geruststellend. Maar is dat ook zo? Zijn die adviezen die worden gegeven eigenlijk wel zo veilig?

Ervaren of helderziend?

De buitenlandse wetenschappers waarschuwen voor het gevaar van het verstoren van de broedvogels op de nesten. Bij het openen van nestkasten is de aanwezigheid van broedvogels in de nestkast op het moment dat men de nestkast opent dus het grootste risico.

Alleen mensen met ervaring mogen nestkasten openen, aldus de voorstanders van deze methode (Westendorp 2000^a).

Wie voor een gesloten nestkast staat, kan niet weten of zich broedvogels in de kast bevinden, daar is geen ervaring maar helderziendheid voor nodig.

Zelfs als men kort na elkaar, twee volwassen Gierzwaluwen de nestkast zou zien verlaten, is dat geen garantie dat men nu veilig de nestkast kan openen, omdat er nu geen broedvogel meer op het nest zou zitten. Gierzwaluwen leveren voortdurend gevechten om de nestplaats en de kans dat een van de twee vogels die de kast verlaten een indringer is die door de broedvogel naar buiten wordt gewerkt, is reëel. Het is goed denkbaar dat de andere broedvogel zich nog bij de jongen in de nestkast bevindt. Als dan de nestkast wordt geopend in de veronderstelling dat er geen oudervogels meer in zitten, zal de verstoring van de nog aanwezige broedvogel, die toch al zal zijn gestresst door het gevecht, groot zijn. + terug

Veilig tussen 1 en 15 juli?

Onder normale omstandigheden vliegt de jonge Gierzwaluw uit als zijn slagpennen zijn volgroeid. Gemiddeld is dat bij jonge Gierzwaluwen na 42 dagen. In extreem mooie zomers kan dat veertig dagen zijn, in slechte zomers ruim 48 dagen. Volgroeide vleugels zijn van levensbelang voor de jonge Gierzwaluw die als hij het nest heeft verla-

ten, de eerste avond zal opstijgen naar ruim 2000 m hoogte om daar de nacht door te brengen en na enkele dagen al aan de trek van 8000 km moeten beginnen.

Naarmate de jongen op het nest groter worden, zijn ze gevoeliger voor verstoring.

Als veilige periode om nestkasten te openen, is het advies van de voorstanders van het openen van nestkasten om de controle uit te voeren tussen 1-15 juli (Westendorp 2000^a).

Controleert men vóór die tijd, dan is de kans groot dat men nog vogels aantreft op eieren van late legfels of vervollegsels. Kijkt men ná half juli, dan zijn de jongen inmiddels zo groot dat ze bij verstoring de nestkast zullen verlaten ook al zijn hun slagpennen nog niet helemaal volgroeid.

Die 'veilige' periode om nestkasten te openen, berekent men als volgt: de meeste jongen worden geboren na 10 juni; de nesttijd duurt 42 dagen dus de jonge Gierzwaluwen vliegen uit rond 22 juli.

De laatste week van de nesttijd zijn ze extra gevoelig voor verstoring, dus 15 juli is de uiterste datum dat nestkasten zouden mogen worden geopend.

Kaiser signaleert echter bij tenminste sommige broedparen een tendens naar het steeds vroeger leggen van de eieren, zo vertelde hij tijdens zijn voordracht in Amersfoort.

Ook kan een aantal warme dagen in het voorjaar wanneer de Gierzwaluwen beginnen terug te keren, het leggen van de eieren vervroegen. Hierdoor zullen er in periode van 1-15 juli, waarin 'veilig' zou kunnen worden gecontroleerd, zich al vrijwel vliegvlugge, dus zeer verstoringgevoelige, jongen in de nestkasten bevinden.

Kennelijk waren de omstandigheden gunstig in het voorjaar van 2000. Van de veertig jonge gevonden Gierzwaluwen die ik in de loop van de zomer van dat jaar opving, waren er veertien die ruim voor 5 juni moesten zijn geboren. De allervroegst geborene schatte ik op 20(!) mei, die was op 1 juli al vliegvlug.

Er is dus geen periode waarin men veilig nestkasten kan openen want late legfels en vroege vliegvlugge jongen gaan naadloos in elkaar over.

Controleren bij stabiel zomerweer?

Het advies van de voorstanders van het openen van nestkasten luidt: *'nestcontroles worden alleen uitgevoerd in een periode van stabiel (liefst mooi) weer.'* (Westendorp 2000^a).

De jongen zijn bij slecht weer minder goed gevoed en de broedvogels zitten veelvuldig op de nesten om beschutting te vinden en energie te sparen (Kaiser 1992). Dus de kans dat men broedvogels op het nest treft bij het openen van de nestkast is bij slecht weer zeer groot. Wanneer de verstoorde broedvogel dan de kast langere tijd zal mijden en het broedgebied misschien zelfs zal verlaten, zal dat fatale gevolgen hebben voor de toch al minder goed gevoede jongen (Kriele 2000). Maar zelfs bij mooi weer kunnen de gevolgen van het verstoren fataal zijn omdat men niet weet of het weer zal gaan omslaan (Gory 1991).

Zoals ik al eerder vermeldde in dit artikel werden in het broedseizoen 2000, veertien zeer vroeg geboren jonge Gierzwaluwen bij mij gebracht. Toen ze begin juli vliegvlug waren, was het weer zo slecht dat ze niet konden vertrekken. Ze zijn konden pas uitvliegen op 20 juli toen het weer verbeterde.

Het opgevraagde rapport bij het KNMI in De Bilt over de periode 1 juli-15 juli toont aan dat het weer in heel Nederland zeer slecht en instabiel was.

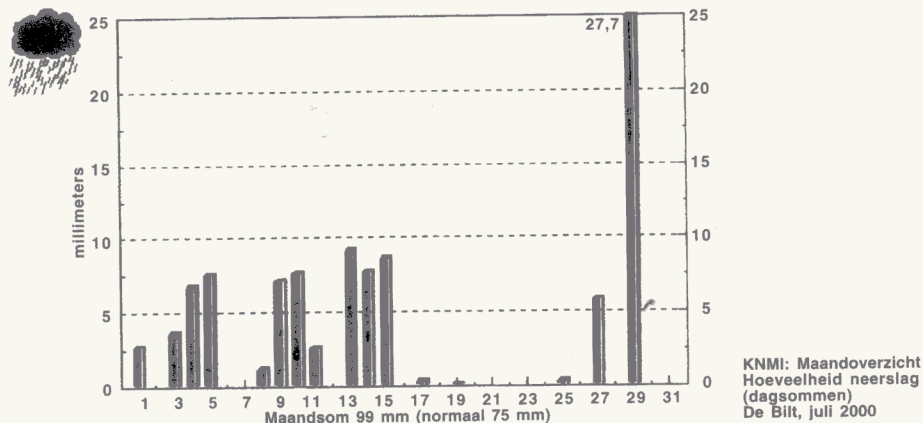
Toch hebben de voorstanders van het openen van nestkasten de controles gewoon laten doorgaan. Daarom houden zij zich niet aan hun eigen advies?

Gaat alles goed?

Als in het broedseizoen 2000 alles goed zou gaan, wilde men het aantal deelnemers dat nestkasten opent, uitbreiden (Westendorp 2000^a). Gezien de oproep in 'Apus' van oktober 2000 (bladzijde 7), is kennelijk alles goed gegaan.

Maar hoe controleert men of alles goed gaat? Zodra de nestkast is gesloten, weet men niet meer wat zich binnen in de nestkast afspeelt.

Men zou de nestkast kunnen observeren en kunnen wachten totdat men er een Gierzwaluw naar binnen ziet vliegen en kunnen concluderen dat alles okay is. Maar is het wel een broedvogel die de nestkast binnengaat? Of is dat juist een nestzoekende Gierzwaluw die, nu de verstoorde broed-

vogel de nestkast niet meer binnen durft te gaan, zijn kans schoon ziet om de nestkast te bezetten en die de jongen zal negeren?

Nacontrole, het uur van de waarheid?

Controle van de verlaten nestkast na 15 september, zou duidelijkheid moeten verschaffen.

Wanneer er geen dode jongen in de kast worden aangetroffen, zijn dus de jongen succesvol uitgevlogen en heeft het openen van de nestkast geen nadelige gevolgen voor de jongen gehad, aldus de voorstanders van het openen van nestkasten. Maar is dat wel de juiste conclusie?

Zodra jonge Gierzwaluwen zo rond de twaalfde levensdag de ogen openen, zijn ze in staat om naar buiten te kruipen.

De tientallen jonge Gierzwaluwen die ik elke zomer weer opvang, zijn vrijwel uitsluitend vogels die op straat worden gevonden na een mislukte uitvlieg poging als gevolg van bijvoorbeeld oververhitting van de nestruimte, van verstoring of van voedselnoed als de ouders hen in de steek laten. Afhankelijk van hun leeftijd en hun conditie belanden ze in de goot, in de tuin van de burens, het plantsoen aan de overkant of halen ze misschien wel het eind van de straat. Wie geluk heeft wordt door mensen naar een asiel gebracht, maar welk percentage door Eksters of katten wordt gevonden of stillejts dood gaat onder een struik, daarover is niets zinnigs te zeggen.

Dus afwezigheid van levende of dode jongen onder of in de nestkast, bewijst zeker niet dat het openen van de nestkast géén nadelige gevolgen heeft gehad voor de jongen.

Educatief?

De educatieve waarde van het openen van nestkasten en het tonen van de uit de nestkast gehaalde jongen, zou groot zijn, vooral voor kinderen (Westendorp 2000^b). Ik schrik hiervan. Als natuurgids bij het IVN is mij op het hart gebonden: *ontzie en vermijd alles wat kwetsbaar is en geef geen slecht voorbeeld*. O ja, men zal de vogeltjes 'schattig' vinden. Maar tevens wordt ook het signaal afgegeven dat het gewoon is om nestkasten te openen en vogels van de nesten te nemen, want die vogelmeneer deed het toch ook? Het leren kijken naar de nestkast en het in- en uitvliegen van de broedvogels proberen te volgen en later de kopjes van de nieuwsgierige jongen voor de invliegopening zien verschijnen (zie foto),

■ J.V.M. Mourmans-Leinders, secretaris Stichting Gierzwaluwengroep-Nederland, Zundertseweg 84, 4707 PB Roosendaal, (0165) 53 58 10, e-mail <marjosmourmans@planet.nl>.

Bovenstaand artikel werd aangeboden aan de redactie van 'Apus' van de Gierzwaluwenwerkgroep-Nederland, maar het werd niet geaccepteerd.

LITERATUUR:

Gory, G. (1991): Evaluation des effets du baguage sur une population nicheuse de Martinet Noir. L'Oiseau et la Revue Française d'Ornitologie 61 (2): 91-100.

Kaiser, E. (1992): Populationsdynamik einer Mauersegler (*Apus apus*) Kolonie unter besonderer Berücksichtigung der Nichtbrüter. Vogelwelt 113: 71-81.

Kaiser, E. (1997): Sexual recognition of Common Swifts. British Birds 90 (5). Zie ook Apus 6 (2): 1-4.

Kriele, Emile (2000): Geluidsexperimenten in 1998. Apus 7 (2): 14. Verscheen in 2001.

Lack, D. (1973): Swifts in a Tower. 2de druk, Capman and Hall, London: 20-21.

Remmen, H. (2000^a): Avonturen met Indianen in en rond het huis. Apus 7 (1): 2-3.

Remmen, H. (2000^b): Oproep. Apus 7 (1): 7.

Weitnauer, E. (1994): Mein Vogel, Aus dem Leben des Mauerseglers *Apus Apus*. 5de druk J. Schaub-Buser AG Sissach: 35-36.

Westendorp, H. et al (2000^a): Deelname aan het Nestkaartproject van Sovon door de Stichting Gierzwaluwenwerkgroep Nederland. Pamflet (4 bladzijden) dat werd rondgedeeld op de coördinatoren dag in Amersfoort, juni 2000.

Westendorp, H. et al (2000^b): Deelname aan het Nestkaartproject van Sovon. Apus 7 (1): 6.

is minstens zo boeiend en educatief.

Als gierzwaluwbeschermers proberen wij het aanbrennen van nestkasten te populariseren. Het populariseren van het openen van die nestkasten is echter een grote vergissing.

De veilige of onveilige methode?

Inkijkposten maken gebruik van twee eigenschappen van Gierzwaluwen: het broeden in gebouwen en het steeds terugkeren op het oude nest. Daardoor kunnen in inkijkposten een macht aan gegevens worden verzameld zonder te verstoren. Een nieuwe vorm van inkijken tegenwoordig is via infraroodbewakingscamera's. De voordelen van dit soort registratie zijn dat men nu ook in natuurlijke nestplaatsen kan kijken bijvoorbeeld onder de dakpannen, dat een camera 24 uur per dag vastlegt en dat men de beelden kan herhalen.

In totaal zijn in tien inkijkposten al ruim tweehonderd nestboxen ingericht. Pas een klein aantal daarvan is bezet, maar ook de meeste grote inkijkposten in het buitenland zijn met maar enkele bezette nesten begonnen.

Het is dus slechts een kwestie van tijd.

Strijdig met de Vogelwet

De Vogelwet van 1998, artikelen 2, 9, 10, 11 en 12 stellen onomwonden dat verontrusten verboden is.

Om gegevens over spechten te verzamelen is een andere mogelijkheid dan nestkasten te openen minder eenvoudig en zal men het gevaar van verstoring moeten afwegen tegenover het belang van het verzamelen van gegevens.

Bij Gierzwaluwen hoeft men die afweging niet te maken. Bij Gierzwaluwen is het openen van nestkasten absoluut verbodig: men kan in inkijkposten alle gegevens verzamelen voor het nestkaartproject van Sovon zonder dat de vogels risico hoeven te lopen.

Bovendien zijn die gegevens betrouwbaarder en completer dan informatie verkregen door het openen van nestkasten.

Wie dan toch kiest voor een meer risicovolle en overbodige methode zoals het openen van nestkasten, stelt Gierzwaluwen onnodig bloot aan verstoring en handelt dus in strijd met de Vogelwet, ook al heeft hij een registratiebewijs van Sovon op zak.